

TÓTH SÁNDOR LÁSZLÓ

A magyar fejedelmi méltóság megalapítása és öröklődése

Jelen írás két, egymással összefüggő kérdésre keres választ. Az egyik, hogy ki volt a magyar fejedelmi dinasztia megalapítója. A másik, hogy kik voltak utódai, s hogyan öröklődött a fejedelmi méltóság a 9–10. században.

Az uralkodói méltóságot illetően a muszlim forrásokban első helyen megjelölt kündü (k.nd.h) vagy a VII. Konsztantinosz művében, a *De administrando imperio*-ban (továbbiakban: DAI) említett fejedelem (arkhón) vagy nagyfejedelem (megas arkhón) titulus jött szóba.¹ A konsztantinoszi történet szerint a fejedelmi méltóság kazár eredetű; a kazár kagán akarta ezzel felruházni Levedit, illetve lemondása után erre a méltóságra iktatták be kazár ceremóniával, pajzsra emeléssel Árpádot.² Mivel a második és harmadik magyar tisztségnek is meghatározott címe (gyula, karkhasz) volt a 10. századi magyar törzsszövetségben, az első számú méltóság esetében ez a kazároknál Ibn Fadlán által harmadik rangként említett K.n.d.r.-kagánnak megfelelő kündü titulus lehetett.³

Levedi, Álmos és Árpád neve merült fel lehetséges dinasztia-alapítóként a történeti kutatásban. A DAI 38. fejezete Levedit első vajdának (prótos boebodos) és vezérnek (arkhégos) nevezi, szól kiváló tulajdonságairól (nemes származású, vitéz, értelmes), gyermektelen kazár házasságáról és a kagán által felkínált fejedelmi címről való lemondásáról Álmos vagy Árpád javára. A szláv eredetű, vezetőt jelentő „első vajdai” titulusa, s élenjáró vezéri tisztségre utaló görög megjelölése (arkhégos) megengedné, hogy Levedit fejedelemnek tekintsük.⁴ Toposz-jellegű jellemzése is szak-

¹ A kündü címre Kristó Gyula (szerk.): *A honfoglalás korának írott forrásai*. Szeged, 1995. (továbbiakban: HKÍF) 32 (Ibn Ruzta), 35 (Gardézi); az arkhón és magas arkhón címekre Bíborbanszületett Konstantin: *A birodalom kormányzása. A görög szöveget magyarra fordította Moravcsik Gyula*. Bp. 1950. (továbbiakban: DAI) 172–173, 178–179.

² DAI 172–173.

³ Ibn Fadlán adata, Györffy György (szerk.): *A magyarok elődeiről és a honfoglalásról*. Bp. 1975². (továbbiakban: MEH) 97; azonosítására a kündü méltósággal Gyula Kristó: *Hungarian History in the Ninth Century*. Szeged, 1996. 136.

⁴ Levedi kündü voltára vö. Györffy György: *Tanulmányok a magyar állam eredetéről. A nemzetségtől a vármegyéig, a törzstől az orszáig. Kurszán és Kurszán vára*. Bp. 1959. (továbbiakban: Györffy 1959) 142, 159; Kristó Gyula: *Levedi törzsszövetségétől Szent István államáig*. Bp. 1980. (továbbiakban: Kristó 1980) 81–86; Makk Ferenc: *A turulmadártól a kettőskeresztig. Tanulmányok a magyarság régebbi történelméről*. Szeged, 1998. 215; az „arkhégos” tisztségnevet az arab kalifákkal kapcsolatban is használta Konsztantinosz, vö. Makk Ferenc megjegyzései, in Kristó Gyula: *A korai magyar államról. História Könyvtár*, Bp. 1996. 31–32.

rális kündü méltósága melletti érvként szerepel.⁵ Előkelő kazár házassága is uralkodóról tanúskodó momentum lehet. A konsztantinoszi történet nem tekinti fejedelemnek Levedit; a bizánci császár szerint Árpád megválasztása előtt a magyaroknak „más fejedelmük sohasem volt.”⁶ Levedi lemondását, gyermektelenségét vitatták, a 948 körül Konstantinápolyban járt Árpád dédunoka, Termacsu ferdítésének tulajdonították, Levedit kündünek tekintették, Ku(r)szánt pedig az ő fiának.⁷ E hipotézissel szemben a DAI-ban megőrzött, legkorábbinak tartható magyar hagyomány tanúságát fogadhatjuk el, amelynek értelmében Levedi a magyar törzsek vezetője volt, de dinasztiát nem alapított, mert nem született gyermeke kazár házasságából, s nem fogadta el a kagán által felajánlott fejedelmi méltóságot. Így Levedit tekinthetjük első törzsfőnek vagy vitézsége és kazáriai útja alapján gyulának.⁸

A történeti kutatás következő jelöltje Álmos volt. A DAI 38. fejezetében úgy szerepel Álmos, mint Levedi után következő, „másik vajda” (heteros boebodos), akit fiával, Árpáddal együtt ajánlott Levedi a fejedelmi méltóságra.⁹ A magyar és külföldi krónikás hagyomány egy része (fő)vezérként említette Álmost a honfoglalás táján. Az Álmos mítikus születéséről szóló Turul-monda és Erdélyben való megölése szakrális fejedelemségét tanúsíthatja.¹⁰ Az idézett kései források információit elfogadó kutatók Álmost fejedelemnek és/vagy kündünek tekintették¹¹ és Konsztantinosz ennek ellentmondó híradását a Bizáncban járt magyar követek téves tájékoztatásának

⁵ Györffy György: *Legenda és valóság Árpád személye körül*. Kortárs 21 (1977) I. sz. 104, 111.

⁶ DAI 172–173. (38/53–55)

⁷ Györffy 1959. 158–159; a Levedi kündü fia, Kurszán elmélet Anonymusra épült, (Cundu pater Kurzan), vö. E. Szentpétery (ed.): *Scriptores rerum Hungaricarum tempore ducum regumque stirpis Arpadianae gestarum*. I–II. Budapestini 1937–1938. (továbbiakban: SRH) I. 41; HKÍF 287.

⁸ Első törzsfőre l. Uhrman Iván: *Az ősmagyar kettős fejedelemség kérdéséhez*. Történelmi Szemle 30 (1988) (továbbiakban: Uhrman 1988) 210–212; Kristó Gyula: *A magyar állam megszületése*. Szeged, 1995. 123; első törzsfő vagy gyula, vö. Tóth Sándor László: *Levediától a Kárpát-medencéig*. Szeged, 1998. (továbbiakban: Tóth 1998) 114–116, 214.

⁹ DAI 172–173. (38/43)

¹⁰ Váradai és Zágrábi krónika, SRH I. 206; HKÍF 366–367; Anonymus, SRH I. 39–40; HKÍF 286–287; Albericus, F. A. Gombos: *Catalogus fontium historiae Hungarici I–III*. Budapestini 1938–1939. (továbbiakban: Gombos) I. 23; HKÍF 263; a Turulmondára, Anonymus, SRH I. 38; HKÍF 284; XIV. századi krónikakompozíció, SRH I. 284; Erdélyben való megölésére, XIV. századi krónikakompozíció, SRH I. 287; HKÍF 359.

¹¹ Részletesen Kristó Gyula: *Honfoglaló fejedelmek: Árpád és Kurszán*. Szeged, 1993. (továbbiakban: Kristó 1993) 16–23; Deér József: *A IX. századi magyar történelem időrendjéhez*. Századok 79–80 (1945–1946) 13–15.

tulajdonították. Nem bizonyítható, hogy Bulcsú (kabar érdekből)¹² vagy Termacsu (Álmos rituális megölése vagy az Árpád-ág érdekében az Álmos-ág hatalmi ambíciói miatt) elhallgatta Álmos fejedelemségét.¹³ Bizánc ekkor nem avatkozott be a magyar politikai viszonyokba, így Konsztantinosz félrevezetésének teóriája nem bizonyított. A források Álmos egyetlen fiának tudják Árpádot. Egyedül Anonymus kétes hitelű híradása számol be Álmos nagybátyjáról, Hülecről és annak fiairól.¹⁴ Hasonlóképpen bizonytalan a történeti hipotézisekben szereplő személyek (Kuszán, Szabolcs) rokoni kapcsolata Álmossal.¹⁵ A legrégebbi magyar hagyomány Álmost nem tekintette fejedelemnek, s egyetlen rokona sem ismert, aki egyeneságon vagy oldalágon megkérdőjelez(het)te volna fia, Árpád utódlását, majd a méltóság Árpád ágán való öröklődését. Álmos a hierarchiában Levedi mögött álló második törzsfő lehetett.¹⁶

A dinasztiaalapítás harmadik jelöltje Árpád, akit Konsztantinosz császár szerint a magyarok a kagán küldötteinek jelenlétében pajzsra emeléssel fejedelemmé (arkhón) tettek. Megválasztása indoklásául kiváló tulajdonságai (tekintélyes, bölcs, megfontolt, vitéz) szerepelnek. Őt úzték el a besenyők Etelközből népével együtt.¹⁷ Árpád szereplését 895 táján megerősíti Georgios Monachus Continuatus, aki szerint Árpád és Kuszán egyezett meg a bizánci követtel Bulgária megtámadásában.¹⁸ A kései krónikás híradások egy része őt említette első kapitányként.¹⁹ A Konsztantinosznál megőrzött magyar hagyomány alapján *Árpádot* tekinthetjük a fejedelmi méltóságra (kündü) Etelközben a honfoglalás előtt, a 880-as években megválasztott fejedelemnek, *a dinasztia megalapítójának*.²⁰

A dinasztiaalapító személyére vonatkozó megállapítást erősítheti vagy cáfolhatja a 10. századi magyar fejedelmek személye. A másik kérdés tehát, hogy kik és milyen öröklési elv szerint követték Árpádot. Egy szabály tükröződik a konsztantinoszi hír-

¹² Bulcsúra, Dümmerth Dezső: Álmos fejedelem mítosza és valósága. Filológiai Közöny 1971. 411–415.

¹³ A rituális okra Kristó 1980. 141–142; az Árpád-ági torzításra Kristó 1993. 29–30.

¹⁴ SRH I. 41; HKÍF 288.

¹⁵ Kuszánt Álmos fiának vélte Uhrman 1988. 218; Róna-Tas András: A honfoglaló magyar nép. Bp. 1996. (továbbiakban: Róna-Tas 1996) 271–272; Szabolcsra, mint Árpád nagybátyjára vagy unokaöccsére vö. Györffy György: A honfoglaló magyarok települési rendjéről. Archaeologiai Értesítő 97 (1970) (továbbiakban: Györffy 1970) 209–214.

¹⁶ Erre vö. Tóth 1998. 120–121.

¹⁷ DAI 172–173.

¹⁸ Vö. Moravcsik Gyula: Az Árpád-kori magyar történet bizánci forrásai. Bp. 1984. (továbbiakban: ÁMTBF) 59.

¹⁹ Kézaira vö. SRH I. 165; HKÍF 353; a krónikakompozícióra l. SRH I. 287; HKÍF 353, 359.

²⁰ Árpádra és dinasztia-alapítására összefoglalóan l. Tóth 1998. 121–125.

adásban: a mindenkori fejedelemnek Árpád nemzetségéből (apo tész geneasz tou Arpadé) kellett származnia.²¹ Ezzel függ össze a DAI 40. fejezetének genealógiai listája; Konsztantinosz Árpáddal indítva ismerteti a családfát, Árpád négy fiát és azok egy-egy fiát. A bizánci császár híradása értelmében e körből kerülhettek ki a 10. század első felében az Árpádot követő fejedelmek.²² További kérdés, hogy volt-e más szabályozó elve ennek az öröklésnek.²³ A kutatók szabályt véltek felfedezni Konsztantinosz sorrendiségre utaló kifejezésében és a besenyő öröklési rend analógiája vagy az Árpád-utódok személye alapján rekonstruálták az öröklési rendet.

Meghatározott öröklési rend meglétére vonatkozó érveként szerepel a DAI 38. fejezetének passzusa: „első fejük az Árpád nemzetségéből sorban következő (kata akolouthian) fejedelem, és van két másik is, a jula és a karcha...”²⁴ Bár e fordítás a „sorrend szerint” kitévelt az Árpád nemzetségből származó fejedelemre vonatkoztatja, grammatikailag helytállóan, az értelmezés problematikus. Ugyanis Konsztantinosz az Árpádtól való leszármazástól eltekintve nem ismertet semmiféle öröklési szabályt. A sorrendiséget inkább a magyar törzsszövetség vezetésére vonatkoztathatjuk: „bírnák első fejükként a fejedelmet Árpád nemzetségéből és sorrend szerint két másikat, a gyulát és a karkhaszt...”²⁵ Az analógiaként felvetett, a besenyőknél érvényesülő oldalági öröklés értelmében a fejedelmet (törzsfőt) nem fia vagy testvére, hanem unokatestvére (hexadelphos) vagy annak fia követte már a 9. század végén is.²⁶ A besenyő típusú öröklési rendet lehetséges analógiaként kell tekintenünk, amennyiben bizonyítani tudjuk, hogy több esetben a fejedelmet testvérei és fiai mellőzésével unokatestvére vagy annak fia követte.

²¹ DAI 172–173 (38/53–55), 178–179 (40/48)

²² A genealógiai listára vö. DAI 178–179; arra, hogy e lista tartalmazza a lehetséges fejedelmeket, vö. Tóth Sándor: A magyar fejedelmi méltóság öröklődése. Acta Universitatis Szegediensis de Attila József nominatae. Acta Historica (továbbiakban: AUSz) 83 (1986) (továbbiakban: Tóth 1986) 5.

²³ Tagadó álláspontra Ferdinandy Geyza: A trónbetöltés kérdése az Árpád házbeli királyok korában. Budapesti Szemle 1913. 375; Elekes Lajos: A középkori magyar állam története megalapításától mohácsi bukásáig. Bp. 1964. 33.

²⁴ DAI 178–179. (40/47–49); öröklési rendként való értelmezésére vö. pl. R. Kiss István: Trónbetöltés és ducatus az Árpád-korban. Századok 62 (1928) (továbbiakban: R. Kiss 1928) 735, 738, 865; Tóth 1986. 4.

²⁵ A sorrendiség értelmezésére vö. Ungváry Jenő: Kephale. In: Studia varia. Tanulmányok Szádeczky-Kardoss Samu nyolcvanadik születésnapjára. Szerk. Makk Ferenc–Tar Ibolya–Wojtilla Gyula. Szeged, 1998. 148–151; e fordításra vö. Tóth Sándor László: Magyar törzsszövetségi méltóságok 870–950 között. AUSz 113 (2001) 28.

²⁶ DAI 166–167. (37/24–32); az analógiára utalt pl. Tóth 1986. 7; Kristó 1993. 30.

Az öröklési rend rekonstruálásának feltétele annak megállapítása, hogy kik voltak Árpád fejedelem-utódai a 10. században. A DAI 40. fejezete a bulgáriai kalandozás után említi, hogy „abban az időben Liuntika, Árpád fia volt a fejedelmük” (arkhón),²⁷ aki nem szerepel Árpád négy fia között a genealógiai listán. Ugyancsak a bizánci császár említi a családfán, Jutocsa fiát, Falicsit, „a mostani fejedelmet” (ton nūni arkhonta).²⁸ Konsztantinosz Árpád négy fiának (Tarkacsu, Jeলেখ, Jutocsa, Zolta) és öt unokájának (Teveli, Ezeleg, Falicsi, Tasi, Taksony) és egy dédunokájának (Termacsu) családfaszerű felsorolásával megadta azt a kört, ahol a kutatók többsége Árpád fejedelem-utódait kereste. Liudprandnál szerepelt a 921. évi itáliai hadjárat kapcsán Dursac, a 947. évi itáliai kalandozáskor Taksony.²⁹ Géza több kortárs külföldi forrásban is előfordult (Thietmar, Chabannes Adémar).³⁰ A 942-es ibériai kalandozást leíró Ibn Hayyan vezérlistája élén levő személy is gyanúba került, mint fejedelem.³¹ Anonymus szerint Árpád utóda a kiskorú Zolta volt, Zoltát Taksony, Taksonyt pedig Géza követte.³² A Zágrábi és Váradi Krónika, a XIV. századi krónikakompozíció és Kézai Taksonyt tekintették Árpád utódának, akit Géza követett.³³

Számos nézettel találkozunk Árpád utódait illetően. Primogenitúrával vagy fiúörökösödéssel számoló feltevés szerint Árpádot három idősebb fia halála miatt a legkisebb, Zolta követte, örököse Taksony volt, Taksonyé pedig Géza.³⁴ Más, szeniorátust vagy rokonságfoki öröklést megállapító álláspont azt vallotta, hogy Árpád utódja Zolta volt, őt Jutocsa fia, Falicsi váltotta, majd unokatestvére Taksony következett, végül az öröklési szabályt megtörve Géza.³⁵ Felmerült egy Tarkacsu–Zolta öröklési

²⁷ DAI 176–177. (40/12–13)

²⁸ DAI 178–179. (40/58)

²⁹ Dursacra 921-ben Gombos II. 1473; MEH 231; Taksonyra 947-ben Gombos II. 1474; MEH 233.

³⁰ Thietmar, Kristó Gyula (szerk.): Az államalapítás korának írott forrásai. Szeged, 1999. 112; Chabannes-i Ademar, I. uo. 167.

³¹ Ibn Hayyan vezérnévlistájára I. HKÍF 63–64.

³² SRH I. 106, 114, 116; HKÍF 340, 346, 347.

³³ SRH I. 206, 285, II. 328.

³⁴ Primogenitúrára Domanovszky Sándor: A trónöröklés kérdéséhez az Árpádok korában. Budapesti Szemle. 1913. 383; Csekey István: A magyar trónöröklési jog. Bp. 1917. 44–45; fiúöröklésre Domanovszky Sándor.: Az Árpádok trónöröklési jogához. Századok 63 (1929) 45–47, 52.

³⁵ Szeniorátusra Bartoniek Emma: Az Árpádok trónöröklési joga. Századok 60 (1926) 803–804, 815; Hóman Bálint–Szekfű Gyula: Magyar történet I. Bp. 1928. 103, 144; rokonságfoki öröklésre R. Kiss 1928. 737, 739.

sorrend is.³⁶ Felvetették, hogy Árpádot két idősebb fia, Tarkacsu és Jelekh követte, a második generációból Falicsi, Tas és unokatestvérük, Taksony is uralkodott.³⁷ Más nézet szerint Árpádot Jutocsa követte, őt fia Falicsi, majd annak unokatestvére, Taksony a szeniorátusi öröklési rend szerint.³⁸ Újabb felvetés értelmében a hatalom Árpád fiainak ágai között vándorolt, az oldalági öröklés érvényesült. Először az idősebb ágak (Liuntika–Tarkacsu, Jelekh), majd a fiatalabb ágak (Falicsi, Taksony, Géza) részesültek a hatalomból.³⁹ Korábban úgy véltem, hogy Árpádot legidősebb fia, Tarkacsu, majd annak fia, Teveli követte egyeneságon, ezután oldalági öröklés következett Falicsival és Taksonnyal.⁴⁰ Egy hipotézis Szabolcsot Árpád unokaöccseként Árpád utódának tekintette, őt követte a fejedelemségben Falicsi (Fajsz), Taksony és Géza.⁴¹ Az Ibn Hayyan vezérnévlistáján szereplő “sana” közzszóval kapcsolatban tévesen felmerült a kalandozások résztvevőjének tartható Csaba, illetőleg egy Sana nevű személy fejedelemsége is.⁴²

Árpádot halála után bizonyosan valamelyik fia követte a fejedelemségben, ami igazolja dinasztia alapító voltát. Árpád négy fia közül bármelyiket fejedelem-utódnak tarthatjuk, de nem egyenlő valószínűséggel. Árpád első fia, Tarkacsu-Tarhos (Tarkatzus) mellett szól legidősebb volta, s a vele feltételesen azonosított Dursac név.⁴³ Liuntikát is próbálták kapcsolatba hozni Tarkacsuval, azzal érvelve, hogy azonos jelentésű magyar (Levente) és török nevet egyaránt viselt.⁴⁴ Ez az érv, tekintve mindkét név etimológiájának bizonytalanságát, aligha tartható.⁴⁵ A második fiú, Jelekh

³⁶ Szabolcs de Vajay: Der Eintritt des ungarischen Stämmebundes in die europäische Geschichte (862–933). Mainz, 1968. (továbbiakban: Vajay 1968) 89.

³⁷ Nagy Géza: Trónöröklés az Árpádok alatt. Turul 1914. (továbbiakban: Nagy 1914) 19–25.

³⁸ Heckenast Gusztáv: Fejedelmi (királyi) szolgálónépek a korai Árpád-korban. Bp. 1970. 34–50.

³⁹ Kristó Gyula: Árpád fejedelemutódai. AUSz 84 (1987) 11–21.

⁴⁰ Tóth, AUSz 1986. 5–7.

⁴¹ Györffy 1970. 209–214; Herényi István: A magyar törzsszövetség törzsei és törzsfői. Századok (116) 1982. 87.

⁴² Csabára Györffy György: A 942. évi magyar vezérnévsor kérdéséhez. Magyar Nyelv 77 (1980). 314; Sana-ra I. Kristó Gyula: A X. század közepi magyarság “nomadizmusának” kérdéséhez. Etnographia 1982. 470–471.

⁴³ A Dursac–Tarkacsu azonosításra vö. pl. Nagy 1914. 23; Vajay 1968. 89; Tóth 1986. 6.

⁴⁴ Az érvelésre Pais Dezső: Árpád nemzetségének személynevei. In: Névtudományi vizsgálatok. Szerk. Pais Dezső–Mikešy Sándor. Bp. 1958. 95; a Tarkacsu (Tarkan méltóságnévből levezetett) és Liuntika (létigéből levezetett) azonosításra Németh Gyula: A honfoglaló magyarság kialakulása. (Közvetési Berta Árpád) Bp. 1991² 277; a kétnevűség ellen Róna-Tas 1996. 271.

⁴⁵ A Liuntika névalak problémájára vö. Fehértói Katalin: Árpád-kori Levente és Leue, Lewedi személyneveink eredete. Magyar Nyelv 93 (1997) (továbbiakban: Fehértói 1997) 428–438.

(Üllő) esetében nevének török etimológiája (király, uralkodó) lehet halovány tanúság fejedelemsége mellett.⁴⁶ Jutocsa (Jutas) esetében helynevekre, illetve nevének Liuntikával való feltett kapcsolatára épült a fejedelemségét feltételező hipotézis.⁴⁷ A helynevek tanúsága bizonytalan, mivel ezek különböző időszakokban keletkeztek és a névadási hátteret sem ismerjük biztosan. Árpád legkisebb fiát, Zoltát Anonymus Árpád utódának mondja, de csak a negyedik ágat (Zolta, Taksony, Géza) ismeri, ráadásul a kiskorú Zolta öröklését említi, ami nomád társadalmakra egyáltalán nem volt jellemző.

Abból az adatból kell kiindulnunk, hogy Árpád egyik fia, Liuntika arkhón volt már a bolgár háború idején. Liuntikát (Levente) Árpád “ötödik”, legidősebb fiának vették, vagy azonosítani próbálták Árpád valamelyik fiával vagy éppen Levedivel.⁴⁸ Az “arkhón” titulus alapján egyaránt vélték a bolgár kalandozás vezérének (kabar vagy magyar/kabar sereg élén) vagy honfoglalás utáni fejedelemnek.⁴⁹ Úgy vélem, hogy eltérő forrásból származhat az Árpád négy fiát említő genealógiai lista és a bolgár háború idején Liuntikát említő passzus, de mindkét híradást helytállónak tekinthetjük. Árpádnak bizonyosan négy fia volt, ebben tévedést vagy ferdtést nem tételezhetünk fel a leszármazást bizonyosan jól ismerő Termacsu részéről. Hasonlóképpen Árpád-fi lehetett Liuntika, e minőségében lehetett csak arkhón, ebben a másik, vélhetően a bolgár háború idején keletkezett bizánci híradásra visszamenő passzus sem tévedett.⁵⁰ Így Liuntikának azonosnak kell lennie valamelyik Árpád-fival. Nevének helyes alakját a genealógiai listán kell keresnünk, nem a torzult Liuntika változatot kell alapul venni, s nem is Vazul fia, Levente nevével kell egyeztetni.⁵¹ A magyar nevek bizánci lejegyzésének, s ebből következően olvasatának problematikus voltát jelzi, hogy még az Árpád családfáján szereplő nevek között is van, ame-

⁴⁶ “Uralkodó” jelentésre a kazár-kabarnak vélt Jelekh név esetében vö. Ligeti Lajos: A magyar nyelv török kapcsolatai a honfoglalás előtt és az Árpád-korban. Bp. 1986. 486; Jelekh uralkodására vö. Vékony Gábor: Magyar őstörténet, magyar honfoglalás. Bp. 2002. 209; vö. még 37, és 39. jegyzetek

⁴⁷ A helynevek alapján Jutas fejedelemségére vö. 40. jegyzet; a Liuntika–Jutocsa azonosítást tételezte fel Ungváry Jenő 1999. évi előadásában, s eddig publikálatlan kéziratában.

⁴⁸ A vonatkozó szakirodalomra l. Tóth Sándor László: A Liuntika-rejtély. Magyar Nyelv 90 (1994) 168–176.

⁴⁹ Uo. 171–172.

⁵⁰ A 894-895-ös háborúra vonatkozó bizánci feljegyzésekből eredeztette Liuntika nevét Makk Ferenc: Kiknek az élén állt Levente? (Egy konsztantinoszi hely értelmezéséhez). AUSz 82 (1985) 5. l. 9. jegyzet

⁵¹ A Liuntika névre vö. Gyóni Mátyás: A magyar nyelv görög feljegyzéses szórványemlékei. Bp. 1943. 82–83; Leventével való azonosításának elvetésére vö. Fehértói 1997. 428–438.

lyik két változatban szerepel.⁵² Nem a nevek vitatható etimológiája, hanem névalakjuk alapján egyedül a harmadik Árpád-fi Jutocsa (Ioutotzas) jöhet szóba Liuntika (Liuntika) kapcsán. Az utóbbi, romlottnak tekinthető névalak "Ljuntika, Juntika" formában bizonyos hasonlóságot mutat Jutocsa nevével, főleg a név első felét illetően.⁵³ Így 895 táján Árpád harmadik fia, Jutocsa-Liuntika lehetett a bolgár kalandozás vezére. Ha Dursac nem azonos Tarkacsuval, akkor Jutocsa lehetett később, Árpád halála után utóda is. Eszerint *Árpádot harmadik fia, Jutocsa követte a fejedelemségben*. Meglepő lehet, hogy nem két idősebb fia (Tarkacsu, Jelekh) valamelyike lépett Árpád örökébe. Távoli analógiaként említhetem, hogy Dzsingisz kán négy fia közül nem két idősebb fia valamelyikét, hanem a harmadik Ögödejt szemelték ki utódául.⁵⁴ 948 táján már a második generáció képviselője, Jutocsa fia, Fali-Falicsi töltötte be az Árpád nemzetségből származó fejedelem tisztségét. Ekkor Falicsi lehetett a legidősebb tagja a második generációnak, hiszen rajta kívül Árpád unokái közül csak öccse, Tas és unokatestvére (hexadelphos), Taksony élt.⁵⁵ Lehet, hogy Falicsi hatalomra jutásában szenior volta is szerepet kapott. Nem tudjuk, hogy Árpád fia, Jutocsa és Falicsi között volt-e más fejedelem is. Konsztantinosz Árpádon kívül mindenestre csak Liuntikát (Jutocsát) és Falicsit említi arkhónként, így a harmadik ág egyenesági öröklésére következtethetünk. A magyar krónikás hagyomány alapján valószínűsíthető, hogy a 947-ben még kalandozást vezető Taksony követte a fejedelemségben Falicsit. Így az egyenesági öröklést oldalági öröklés váltotta fel, Taksonnyal a negyedik ág került hatalomra.⁵⁶ Taksony halála után ismét egyenesági öröklés következett idősebb fia, Géza utódlásával (970 vagy 972). Gézát fia, Vajk (István) követte utolsó törzsszövetségi fejedelemként (997), amit hamarosan királyi méltóságra cserélt.

Összegzőképpen megállapítható, hogy a kazár fejedelmi méltóságra (kündü), pajzsraemeléssel megválasztott Árpád alapította meg a dinasztiaát. Ennek megfelelően nemzetségből kerültek ki a fejedelmek is. Fiai közül a harmadik, Jutocsa (Liuntika) volt utóda, majd őt követhette fia, Falicsi. Ezután a negyedik ágra került át a hatalom Taksonnyal és ott is egyeneságon öröklődött tovább (Géza, Vajk-István). A fentiek alapján az Árpád-nemzetséghez tartozás volt az egyetlen kizárólagos feltétele a fejedelmi méltóság elnyerésének, hiszen egyenes és oldalági öröklés egyaránt kimutatható. Lehetséges, hogy az utódlásnál számításba jött az a szempont is, hogy a fejedelem halálakor ki volt a fejedelmi nemzetség legidősebb tagja.

⁵² Ilyen a 948 körül uralkodó Fali-Falicsi neve (Falitzin és Falés alakban szerepel).

⁵³ Mindkét név elején az i-t j-nek olvasva adódik a Jutocsa és Ljuntika-Juntika név.

⁵⁴ A mongolok titkos története. Mongolból fordította Ligeti Lajos. Bp. 1962. 119–123

⁵⁵ Erre vö. DAI 178–179. (40/60–62)

⁵⁶ Vö. Tóth 1986. 7.

SÁNDOR LÁSZLÓ TÓTH

The establishment and succession of the dignity of prince at the Hungarians

This study deals with the identity of the founder of the ruling Hungarian dynasty and his successors. Although both Levedi and Álmos had been leaders of the Hungarian tribes in the ninth century, according to the work of Emperor Constantine (*De administrando imperio*, chapter 38 and 40) the son of Álmos, Árpád had been elected prince before the Hungarian conquest of the Carpathian basin in 895. Consequently the dignity of prince (*kündü*) was inherited in the clan of Árpád: Árpád had four sons (Tarkacsu, Jelekh, Jutocsa, Zolta) and five grandsons (Teveli, Ezeleg, Falicsi, Tas, Taksony), these should be considered the potential heirs of the dignity. Emperor Constantine mentioned a certain Liuntika, as prince and son of Árpád at the time of the Bulgarian war (895) and his grandson, Falicsi as contemporary prince (around 948). Liuntika (Ljuntika-Juntika) may be identified with one of Árpád's four sons, possibly with the third son, Jutocsa. Jutocsa-Liuntika was the commander-in-chief in the Bulgarian war and prince after his father's death. Jutocsa was succeeded by his son, Falicsi, and then the cousin of Falicsi, Taksony (Zolta's son) ruled. The son of Taksony, Géza inherited the dignity and his son, Vajk (Stephen) was the last prince and the first Christian king of the Hungarians. One general rule of succession prevailed: the prince was the member of the ruling Arpad dynasty, a descendant of Árpád.